

Kékesi Balázs

Pécsi Tudományegyetem

A döntéshozó test***A narratívák döntés-befolyásoló ereje a megtestesült kogníció hipotézis alapú kognitív nyelvészet perspektívájából***

Dolgozatomban a megtestesült kogníció hipotézisre támaszkodó kognitív nyelvészet alkalmazhatóságára szeretnék rávilágítani a kognitív nyelvészet egyik fő teoretikusa, George Lakoff munkásságából vett példákon keresztül. Lakoff amerikai politikai kommunikációt és közgondolkodást elemző írásai azt bizonyítják, hogy a kognitív nyelvészet tézisei adekvát módon járulnak hozzá az emberi gondolkodás, identitásképzés és döntéshozás természetének jobb megértéséhez, különös tekintettel a fogalmi metaforákra és a narratívákra, melyek egyrészt megtestesültek, azaz olyan gondolkodásbeli struktúrák, amiknek az érzelmek, érzetek és egyéb testi rendszerek konstitutív részei, másrészt meghatározó szerepük van abban, hogy megértsük önmagunkat és értelmezzük mások cselekedeteit. Írásom második felében az emberi döntéshozás narratív természetének teoretikus alapjaira és a mellette szóló empirikus bizonyítékokra mutatok rá a kognitív tudomány perspektívájából.

**Bevezető gondolatok - Alkalmazott kognitív nyelvészet
George Lakoff munkásságában**

George Lakoff matematikus, nyelvész, a Berkeley egyetem professzora, eredetileg Chomsky tanítvány, aki fokozatosan eltávolodva mestere nyelvészeti téziseitől, a megtestesült kogníció hipotézis és az erre építő kognitív nyelvészet egyik legfőbb teoretikusává vált. A megtestesült kogníció hipotézis irányzatait összefoglaló Lawrence Shapiro (2011) szempontjai alapján Lakoff a konceptualizációs hipotézis hívei közé tartozik. E hipotézis szerint a gondolkodás folyamatai alapvetően metaforikus természetűek abban az értelemben, hogy „valamit” csak egy másik „valami” terminusaival érthetünk meg. Amikor azt mondjuk, hogy a *szerelem utazás*, akkor a szerelem fogalmát az utazás tapasztalatai segítségével értjük meg, amikor arról beszélünk, hogy „megnyirbálták a költségvetést”, akkor a gazdaság fogalmát a növényekkel kapcsolatos tapasztalatokkal magyarázzuk, amikor valaki „mindenáron megvédi az igazát az ellenérvek keresztjében”, akkor a vitát a háború eseményei segítségével írjuk le. A szerelem fogalmának látszólag semmi köze az utazáshoz, a költségvetésnek a növényhez, vagy a vitának a háborúhoz, mégis egy másik fogalom terminusaiban beszélünk ezen absztrakt fogalmakról.

Lakoff és szerzőtársa, a filozófus Mark Johnson a nagy hatású *Metaphors We Live By* (1980) című könyvükben fejtik ki a gondolkodás metaforikus természetéről szóló téziseiket és mutatnak be számos metaforát, melyet az emberi gondolkodást meghatározó gondolkodásbeli struktúrának tekintenek. E könyv rendkívül inspiratívra sikeredett,

hatására Lakoffot sorra érték a felkérések, hogy írjon tanulmányokat az amerikai közgondolkodás metaforáiról, pontosabban arról, milyen metaforák határozzák meg az amerikaiak nézeteit, ítéleteit nemzetükről, egymásról, a világ többi részéről és mindez hogyan befolyásolja a közéleti döntéseiket, például az elnöki választások esetén, vagy valamilyen fontos, az amerikai nemzetet érintő politikai eseménnyel kapcsolatban. Ennek eredménye lett a 1990 őszén írt *Metaphor and War - The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf*, ami a Bush kormányzat szándéka szerint alakulóban lévő Öböl-háborúhoz kapcsolható háborús metaforákat elemzi. Az írás erős felütéssel kezdődik, miszerint a metafora ölhet is, mivel a diskurzus, és végső soron a döntés arról, hogy az Egyesült Államok háborút indítson Irak ellen, vagy sem, alapvetően komplex metaforákon múlik. E tanulmány előrevetítette, hogy milyen metaforák és egyéb gondolkodásbeli struktúrák vezethetnek a háború széleskörű társadalmi támogatottságához, ami 1991 januárjában be is következett. Érdekesség, hogy ez az írás lett az első internetes publikáció a világon, mivel témája miatt a tudományos lapok vonakodtak közlésétől.

Az 1990-es években Lakoff kutatásaiban egyre inkább arra fókuszált, hogy kimutassa, a különböző világnézetek, hitek, vélekedések mögött milyen rejtett, a kogníció nem tudatos szintjén, reflexív módon működő gondolkodásbeli struktúrák rejlenek. E tekintetben korábbi mestere, Chomsky követője, aki nagy hangsúlyt fektetett a nem tudatos (*unconscious*) szinteken zajló mentális folyamatok kutatására, s ebben nyelvészek egész generációját inspirálta. Lakoff módszere a nem tudatos mentális folyamatok kimutatásában a kognitív nyelvészetre támaszkodik, vizsgálatait főleg a kognitív metafora elmélet (Lakoff-Johnson) és a keretszemantika (Fillmore) alapján végzi. E lakoffi megközelítésben fogalmi metaforák, fogalmi keretek, vagy narratívák rejtett kézként ragadják meg a tudatosság szintjén zajló reflektív gondolkodást a kogníció háttéréből. Lakoff szerint a kognitív nyelvészet téziseiből tehát olyan elemző módszertant lehet fejleszteni, ami alkalmas a kognitív tudatalattiban megbújó rejtett gondolkodásbeli struktúrák feltárására.

A Lakoff féle elemző módszer kezdetben egy 7 kutatóból álló „think-tankban” öltött testet, amikor 1997-ben megalakult a Rockridge Intézet a Berkeley-n. Az intézet működésének közvetlen előzménye, mely a további kutatások tematikáját meghatározta, Lakoff *Moral Politics* (1996) című könyve, melyben a *nemzet, mint család* metaforát fejti ki. Lakoff ebben az írásban megállapítja, hogy az amerikai családok szerkezete alapvetően két különböző modell alapján strukturálódik. Az egyik a szigorú atya modell, ahol a családfő van a hierarchia csúcán, az ő felelőssége az anyagi biztonság megteremtése, az ő szavát a család többi tagjának be kell tartani, az engedetlenséget pedig büntetéssel torolja meg. A másik modell a gondoskodó szülő modell, ahol nincs hierarchia a családtagok között, egyenrangú partnernek tekintik egymást, a problémáik, gondjaikat az együttérzés és nem „felsőbb utasítások”, vagyis tekintélyelv alapján kezelik, megbeszélik egymással, és azok okát közösen keresik. Természetesen nem valósulhat meg tisztán egyik modell sem, ám az kimutatható, hogy akik családjában inkább a szigorú apa modell érvényesül, hajlamosabbak a konzervatív Republikánus pártra szavazni, a gondoskodó modellben élők pedig a progresszív Demokrata párt, mivel ezek a pártok amikor a nemzetet képviselik, ugyanolyan morális elvek mentén teszik, mint amikre ama családmodellek épülnek. A *nemzet, mint család* metafora mint rejtett, gondolkodásbeli struktúra ebben az esetben a családi értékek és a nemzeti értékek egymásra vetítését jelenti, ami metaforikus projekció által történik meg abban az értelemben, hogy az egyik terminusaiban beszélünk a másikról. E metaforikus projekció háttérében pedig a családmodell is integrálódik a céltartománnyal, emiatt a szigorú atya modellben élők Lakoff szerint hajlamosabbak az elnöki választások során olyan jelöltre szavazni, aki „erős kézzel rendet rak”, „megvéd”, mivel a modellbe zárt morális értékeket ez a jelölt tükrözi leginkább, tehát ő fogja „jól” képviselni a nemzetet - mint családot.

A Rockridge intézet története újabb lendületet kapott, amikor a *Moral Politics* második kiadása megjelent 2002-ben. Ez egy bővített kiadás volt, ami a családmódelleméleten kívül tartalmazott még egy keretszemantikai alapú elemzést a Bush vs. Gore választási kampányról, amiben Lakoff kimutatta, milyen fogalmi keretekben gondolkodnak a politikai pártok és a kampányt elemezve rámutatott, hogy a republikánusok sokkal sikeresebben keretezik és kommunikálják morális nézeteiket, míg a demokraták gyakran pusztán csak tagadják ezeket a kereteket, ami hibás módszer, mert a fogalmi keretből így nem mozdulnak ki, tehát továbbra is a republikánusok fogalmi és ezzel morális világán belül vitatkoznak. Magyarán a demokraták a republikánusok nyelvén beszélnek, aminek eredményeképpen a nyelven keresztül a demokraták világnézetét – metaforáit, narratíváit, fogalmi kereteit – aktiválják. Egy magas rangú amerikai demokrata politikus, Howard Dean felfigyelt Lakoffra és szerepet adott neki a választási kampányában. A Rockridge Intézet is támogatást kapott, aminek számos könyv lett az eredménye, mint például a *Thinking Points* (2006), amiben – az egyébként meggyőződéses demokrata – Lakoff kézikönyv formájában ad tanácsot a republikánusokkal folytatott vitákhoz, a keretszemantika alapján.

A Rockridge intézet története egy nagyszabású témazáró művel zárult, a *The Political Mind*-dal (2008), amiben Lakoff az összes addigi közös és egyéni kutatómunkát összegezve írja le közgondolkodás elemző módszereit, és azok működését az elemzés gyakorlatában. E könyv nagy hangsúlyt fektet a narratívákra, amiknek központi szerep jut az identitásképzésben és az egyéni világnézetek kialakításának folyamataiban is. A narratívák Lakoff szerint metaforikus, még pontosabban parabolikus természetűek, mivel képesek vagyunk az egyik narratívát a másik terminusaiban értelmezni. Ebben a könyvben Lakoff a narratívák működésének megtestesült leírását kínálja. Lakoff ugyanis idő közben elmélyíti kognitív metafora elméletét is, melyet Johnsonnal az 1999-es *Philosophy in the Flesh*-ben fejt ki a maga teljességében. Eszerint a gondolkodás metaforikus és megtestesült, mivel vannak alap, vagy primer metaforák, melyek komplex metaforák építőköveiként funkcionálnak és a testhasználatához, a testtapasztaláshoz kötik a nyelvhasználatot – ezáltal a gondolkodást is. A narratívák esetében ez a metaforikus jelleg abban nyilvánul meg, hogy vannak olyan elemi testi történetek, melyek metaforikus projekció által hozzájárulnak komplex narratívák megértéséhez. A továbbiakban a narratívák hatásmechanizmusának működését szeretném bemutatni néhány lakoffi példán keresztül, majd a lakoffi narratíva elmélet kognitív tudományos alapjait és hivatkozásait tárgyalom, végül a filozófia felől megközelítve írok néhány gondolatot az emberi gondolkodás narratív természetéről a lakoffi, megtestesült kontextus alapján.

Narratívák működésben

Lakoff a *The Political Mind*-ban (2008) újra előveszi az Öböl-háborúba vezető döntéssorozat nyelvi elemzését¹ immár a narratívák szempontjából. 1990-ben a Bush kormányzat szerette volna meggyőzni a közvéleményt háború kezdeményezéséről Irak ellen, de kezdetben nem járt sikerrel. E kormányzati szándékról tartott népszavazás alkalmával egyértelművé vált, hogy az amerikaiak nem szeretnék, ha fiaik az olajkészletek birtoklása felett vívott hatalmi harcokban esnének el, azt pedig nem tartották elég erős érveknek, hogy Hussein Amerikát fenyegeti, hiszen egy szuperhatalmat valószerűtlen megfélemlíteni egy távoli, kis országból. A szavazás a „no blood for oil” szlogennel a zászlaján meghiúsította a kormány terveit, ám nem sokkal ezután váratlan esemény következett be: Irak lerohanta Kuwaitot. Az új történés új magyarázati narratívát kívánt, amit Lakoff *megmentés* narratívának hív. A *megmentés* narratíva egy komplex kulturális narratíva, melyhez sok más narratíva csatlakozhat. E narratíva történetében egy „gonosz” lény elkezd szedni

„áldozatait”, aminek következtében felborul a világ morális egyensúlya. Mindezt a „jó” észreveszi, majd a „segítők” segítségével elbánik a gonosszal, megbünteti őt és kiszabadítja áldozatait, ezzel pedig visszaáll a világ morális egyensúlya. Ez a narratíva a népmesétől a regényeken át a filmek világáig számtalan kulturális területen fellelhető.

Lakoff szerint a *megmentés* narratíva a kuwaiti invázió eseményének keretstruktúrájára metaforikusan projektálható, a szerepek – a jó, a gonosz, a segítők és az áldozat – pedig behelyettesíthetők egymással, vagyis az eseménysorozat e narratívával *magyarázható*. Saddam Hussein a gonosz, Kuwait az áldozat, az ENSZ koalíció a segítők, Amerika pedig a jó, aki megmenti az áldozatokat, és segít helyreállítani a világ rendjét. Lakoff egyértelműen azt állítja, hogy az amerikaiak támogatását – pontosabban azt, hogy tömegek döntöttek máshogyan a háborúba való beavatkozásról rövid időn belül – ez a narratíva segített megnyerni, így 1991 elején elkezdődhetett a „svatagi vihar” hadművelet.

Egy nagyon figyelemreméltó esettanulmány is szerepel a *The Political Mind*ban, ami a narratívák a személyes életutunkat befolyásoló erejét hivatott bemutatni. Ebben Lakoff, Anna Nicole Smith hollywoodi híresség életében felbukkanó, meghatározó narratívákat veszi számba, melyek megszabták életének irányát és cselekedeteit. Olyan kulturális narratívákat gyűjt össze Lakoff, melyek milliók életútját segítenek kijelölni. Anna Nicole Smith szegény családból származott, apja korán elhagyta a családot, anyja alkoholproblémákkal küzdött. Anna természetesen szeretett volna kitörni sanyarú, boldogtalan életének fogságából. Tetteit olyan általános, komplex narratívák irányították, mint a *szegényből gazdag, önerejéből küzdi fel magát, önmegváltás*, vagyis szeretett volna egzisztenciálisan feljebb lépni, ehhez eszközöket keresett, hogy végül megváltsa magát rossz anyagi helyzetéből. Igen figyelemreméltó jelenség volt, mint nő, így adottságait kihasználva az éjszakai életben próbált munkát keresni: dolgozott sztriptíz táncosnőként, bárókban, majd később Playboy modell lett. Eme törekvéseket Lakoff az *ami a nőnek van*, és a *test, mint erőforrás* narratívák terminusaival írja le, melyek a *szegényből gazdag* narratíva beteljesülését – azaz a gazdagság állapotának bekövetkezését – segítő cselekvéssorozatokhoz vezetnek. Anna az utóbbi narratívák által motiválva döntött úgy, hogy plasztikai műtéteket végeztet magán. Egyre vonzóbbá vált, egyre több helyen mutatta meg bájait, míg végül feleségül vette egy rendkívül gazdag, ám nagyon idős úr, így végül sikerült az egzisztenciális állapotváltást – legalábbis anyagi értelemben bizonyosan – véghezvinni. Házassága leírható olyan narratívával is, mint a *gazdag ember királynője*, ám az ő külső megítélését még számos narratíva befolyásolhatja. Tarthatják őt számító *aranyásónak*, akit csak a pénz és a jólét érdekel és ennek érdekében beveti bájait, vagy mondhatják rá, hogy *naíva*, akit minden férfi átver, a teste miatt kihasznál, ám a lelkét senki sem látja, míg végre az idős férje felfedezi benne az ő szépséges lelkét és értékeli belső tulajdonságait. Bárhogy ítéljük meg, észre kell vennünk, hogy teljesen más morális dimenzióval bír a *naíva* és az *aranyásó* – az előbbi inkább pozitív, míg utóbbi egyértelműen negatív „címke”. Mindez pedig meghatározza, hogy külső szempontból Anna milyen ember, ami determinálja, hogyan viselkednek vele és így tovább. A történetet magyarázó narratívának mindig morális tartalma van, sőt gyakran előfordul, hogy ugyanazon történetet morális szempontból a rávetített narratívától függően többféleképpen ítélni lehet meg. Ennek eldöntése szélsőséges esetben a bíróságok feladata.

Lakoff szerint a narratíváknak van érzelmi struktúrája, mely meghatározza moralitás tartalmukat. De Lakoff többet is mond ennél, a narratíva szerinte megtestesült, ebben az értelemben pedig az érzelmi, szenzomotoros és egyéb testi rendszerek is konstituálják. Lakoff a narratívák megtestesültségének magyarázatában főként Antonio Damasio (1996) érzelmekkel kapcsolatos kutatásaira támaszkodik. A damasioi szemléletben az érzetek, érzelmek és a moralitás rendszerei ugyanazon vertikális tengelyen helyezkednek

el, amit úgy hívunk, hogy homeosztázis. A megtestesült kogníció szemlélet értelmében testi homeosztázisunk összefügg szociokulturális homeosztázisunkkal ezért a kulturális narratívák morális dimenziói szó szerint érzettek (felt) a test szintjén. Egy fenyegetést hordozó kulturális narratívát megélünk az érzetek szintjén is, mint ahogy a gonosz általi fenyegetést és az áldozattal való együttérzést a megmentés narratíva esetében. A továbbiakban vizsgáljuk meg, mit ért Lakoff narratíván és mit jelent az, hogy a narratíva megtestesült?

A narratíva tulajdonságai lakoffi értelemben

Lakoff narratíva elmélete az olyan szemantikai elméletekre támaszkodik, amik szerint az információ keret struktúrákban érkezik, a keret pedig sztereotipikus szituációk reprezentációja.² A keretben szekvenciák, szabályok, történetek, forgatókönyvek rejlenek. Az étterem keret szerepei (*roles*) például a pincér, a szakács, a vendég, a menü, a teríték stb., történetei pedig: étlapot megnézni, italt rendelni, ételt rendelni, fizetni. E keretek közt szabályok feszülnek, ellentmondásos lenne például, ha a szakács enné meg a vacsorát, amit a vendég főzött, vagy előbb ennénk és utána rendelnénk.

A narratíva Lakoff szerint fogalmi keret alapú forgatókönyv, kitüntetett szerkezettel. A narratíva idő szerkezetet aktivál és állapotokról tudósít, mint ahogy azt a *szegényből-gazdag* narratíva példájának kifejtése esetén is láthattuk. A narratívának azonban nem csak forgatókönyvszerű drámai, hanem érzelmi struktúrája is van, vagyis a forgatókönyv idő szekvenciáinak egyes állomásai, vagy állapotai különböző érzelmekkel járnak együtt. Hiába sejtjük előre, hogy a legújabb filmjében Bruce Willis megint meg fogja menteni a világot, mégis a film gyakran végig leköti figyelmünket, mert amikor a gonosz fenyegeti áldozatait, mi is fenyegetve érezzük magunkat és meg kell várnunk, míg a hős, legyőzve a gonoszt, megszabadít minket ettől a megélt állapottól.

A narratíva és a narratív gondolkodás tulajdonságai lakoffi értelemben háromféleképpen csoportosíthatók:

- A narratíva megtestesült.
- A narratív gondolkodás szimulatív.
- A narratívák egymásba projektálhatók.

Vizsgáljuk meg sorban e tulajdonságokat!

A narratíva megtestesült

E tekintetben a lakoffi narratíva elmélet az idegtudományokon belül érzelmek kutatására támaszkodik, különös tekintettel Antonio Damasio (1996) munkásságára. „Az elme bizonyos téren elképzelhetetlen megtestesítés nélkül. Ez az elképzelés előtérben áll George Lakoff, Mark Johnson, Eleanor Rosch, Francisco Varela és Gerald Edelman elméleti javaslataiban.” – írja Damasio (1996, p. 227.) Descartes tévesése című könyvében³, aki az idézet tanúságai szerint Lakoffot a megtestesült kogníció hipotézis legjelentősebb teoretikusai között sorolja fel. Damasio szintén e teoretikusok sorába tartozik. A Descartes tévedésében leírt un. „szomatikus markerek” az elméműködés és az érzelmek elválaszthatatlan kapcsolatára világítanak rá: „Az értelem olyan speciális agyi rendszerektől függ, melyek egy része az érzéseket dolgozza fel.” (Damasio, 1996, p. 238.)⁴ Damasio szerint a gondolkodás nagy részben történetmesélés, amiben az érzelmi rendszer - azaz a test - konstitutív módon vesz részt. Damasio meghatározása szerint „A szomatikus markerek a másodlagos érzelmek által generált érzések sajátos

esetei. Ezeket az érzelmeket és érzéseket tanulás révén összekapcsoljuk bizonyos scenáriók előrejelezhető jövőbeli kimenetelével.” (Damasio, 1996, p. 174.). Az elme történetmesélő természetét Damasio érzelmi struktúrákkal bíró scenáriókhoz köti, működését pedig úgy írja le, mint amiben események lehetséges kimenetelét jelző, versengő forgatókönyvek vetekednek egymással, a győztes pedig az lesz, amelyik a legkedvezőbb érzelmi állapotot képes előre vetíteni. Így tehát a szomatikus markerek segítségével tudjuk eldönteni, mi lesz jó nekünk és mi nem, azon érzett állapotok alapján, amiket a forgatókönyvek kimenetelei előrevetítenek. Mindehhez az előrevetített állapot megélése szükséges, amit Damasio szimulációs elméletekkel magyaráz.

A narratív gondolkodás szimulatív

Vajon hogyan valósul meg a kognícióban az előző pontban említett forgatókönyv-verseny? Damasio szerint agy képes elmondani a testnek, hogyan konstruáljon egy emocionális állapotot az azt kiváltó objektummal való interakció nélkül. Ez a képesség az agyi szimuláció alapja, amit Damasio egy későbbi könyvében (2011) fejt ki részletesebben: „Az agy a szomatoszenzoros régiókban képes szimulálni bizonyos testállapotokat, mintha azok éppen történének és mivel bármely testállaputra vonatkozó észlelésünk a szomatoszenzoros régiók neurális térképeiben gyökerezik, oly módon érzékeljük ama testállapotot, mintha aktuálisan történne, még akkor is, ha ez nem áll fenn.” (Damasio, 2010, p. 102.). Az agyi szimuláció megvalósulásában meghatározó szerep jut a *tükör neuron köröknek*. (Rizzolatti, Fadiga, Gallese & Fogasssi, 1996; Lakoff & Gallese 2005; Ramachandran, 2011).

A tükör neuron körök elmélete szerint neurális hálónk a Broca terület közreműködésével képes úgy tükrözni mások cselekedeteit, mintha azokat mi magunk vinnénk véghez. Ha látjuk, hogy valaki felemeli a kezét, a saját kézfelemeléssel kapcsolatos agyterületeink és neurális köreink is aktívvá válnak, mintha saját kezünket emelnék fel. A valóban véghezvitt és tükrözött kézfelemelés ugyanazokat a neurális területeket aktiválja, legfeljebb az intenzitás mértéke tér el. Ramachandran úgy írja le a tükör neuron köröket, mint a természet virtuális realitás szimulátorait, amik segítségével mások intencióit képesek vagyunk szimulálni.⁵ A neurális tükrözés képessége empirikus bizonyítéka annak, hogy a környezetről lecsatolt (*off-line*), a fizikai inputok és outputok közegéről leválasztott kogníció a gondolkodás és megismerés céljait szolgálva képes úgy működni, *mintha* interakcióban lenne a környezettel. Vagyis az agy – a tükör neuron körök segítségével – képes szimulálni testállapotokat a szomatoszenzoros régiókban úgy, mintha azok valóban történének a testtel és ténylegesen érzékelnék őket. Az agy ezek alapján képes elmondani a testnek, hogyan konstruáljon egy emocionális állapotot az azt kiváltó objektummal történő, valós idejű interakció nélkül.⁶

A megtestesült kogníció hipotézis alapvetéseit hat pontban összefoglaló Margaret Wilson, *Six Views of Embodied Cognition* (2002) című írásában a megtestesült kogníció melletti legfőbb érvnek tartja, ha be tudjuk bizonyítani, hogy „a külső szituációk szenzomotoros szimulációi valójában széles körben érintettek az emberi kogníció működésében.” (Wilson 2002, 633.). Ugyanis ha ez bizonyítható, akkor helytálló az az állítás is, hogy „Az olyan mentális struktúrák, amik eredetileg az észlelés és a cselekvés során alakultak ki a gondolkodást és a megismerést segítő célból, úgy tűnik képesek lekapcsolódni eredeti helyükről, vagyis a fizikai inputok és outputok közegétől elválasztva, „off-line” működni.” (Wilson 2002, 633.). Ha tehát a környezettel „off-line” kapcsolatban lévő kognícióban a gondolkodás folyamataiban oly módon vesznek részt szenzomotoros szimulációk, *mintha* aktuálisan a külső környezetben cselekednénk, akkor a kogníció megtestesültségének bizonyításához jutunk el. Jóval többet mond ez

az érv a Clark által hangsúlyozott szituáltságnál és a kogníció kiterjedtsége melletti érveknél (Clark, 1997; 1999), hiszen az, hogy egyes kognitív feladatok végrehajtására, mint pl. a puzzle darabkák összerakása, a kogníció használja a külvilágban való aktuális cselekvést (a kezünkkel forgatjuk, illesztjük a darabkákat), még nem elég ahhoz, hogy a kogníció megtestesültségét bizonyítsuk, hacsak nem mutatjuk ki, hogy „off-line” módban egy képzeletbeli puzzle összerakásában ugyanazokon a szenzomotoros területeken figyelhetünk meg aktivációt, *mintha* mindez aktuálisan történne, márpedig a tükör neuron körök elmélete ezt támasztja alá.

A narratívák egymásba projektálhatók

Amennyiben a külső szituációk szenzomotoros szimulációi érintettek a kogníció működésében, világossá válik az összefüggés a narratívák verbális és nonverbális dimenziói között. Amennyiben nem a verbális narratívák formálják a tapasztalást, hanem a környezettel folytatott testi interakcióban a tapasztalás strukturálja a narratívákat, létrejöhetnek olyan nonverbális narratívák, melyek a verbális narratívákra projektálódhatnak – metaforikus értelemben – hiszen mint szenzomotoros szimulációk, széles körben érintettek a kogníció működésében, a megtestesült kogníció szemlélet keretében. Mark Turner (1996) szerint léteznek nonverbális narratíváink, amik olyan „kis testi történetek”, mint megragadni a poharat, kinyitni az ajtót, leülni, felállni, elrejtőzni stb.. Eme „kis testi történeteknek” vannak konzekvenciái, melyek a gondolkodás Gestalt struktúráiként segítik a komplex fogalmak, gondolatok megértését. Ennek legjobb leírását Johnson (1987, 2007) adja képi séma elméletével, ami a külvilággal való testi interakció neurális, keresztmodális leképeződéseit tartja a metaforikus gondolkodás alapjának⁷. A képi sémák, mint a „megragadás”, „tartály”, „centrum-periféria”, „egyensúly” stb. strukturálják komplex fogalmak jelentését. Vegyük példának a megragadás testi történetét. Vannak benne szereplők (a pohár, a kéz, az asztal...), vannak benne szekvenciák (odanyúlni, megfogni, elvenni...) és állapotok. A „Jánosnak végre sikerült megragadnia Péter mondandójának lényegét.” mondatban észre kell vennünk a megragadás nonverbális narratíváját. Ugyanakkor a lényeg és a megragadás közti kapcsolat csakis metaforikus lehet, hiszen a lényegnek nincs fizikai kiterjedése, amit meg lehetne fogni. Ha viszont metaforikus, akkor lakoffi kontextusban kognitív metaforáról van szó. E mondatot mégis egy szituáció keretében kapjuk, mely szituációhoz szereplők, idő szekvenciák és állapotok és hozzájuk érzetek, érzések kapcsolódnak. Lakoff-Johnson (1999), Turner-Fauconnier (2002) rámutatnak arra, hogy minden mondat egy szituáció is egyben és ez a szituáció kulcsszerepet kap a jelentésben. A jelentés ugyanis egy konstrukciós eljárás eredménye, melyben részt vesznek a külvilágban történő interaktív szituációk szenzomotoros szimulációi is. A példamondatban a jelentéskonstruálás során a fizikai megragadás intencionális érzelmi állapota, vagyis a megfogott tárgy kontroll alá vonásának érzete aktiválódik, ami metaforikusan projektálódik a lényeg absztrakt fogalmára.

Turner (1996) szerint a gondolkodás jelentős részben narratív képzelés (*narrative imagination*) melyben - agyi szimuláció segítségével - a test is részt vesz. A jelentés mentális térben (*mental space*) képződik, mely olyan lehetséges világhoz hasonló, ahol számos külső környezeti szituáció szimulációja kapcsolódik egymáshoz „off-line” módban. Ezek a szimulációk mind érzeteket, érzéseket, forgatókönyveket és szabályokat tartalmaznak. Előbbiek meghatározzák a narratívák moralitását, utóbbiak pedig a különböző cselekvések szekvencialitásának szimulációjával előrevetítik azokat az állapotokat, amelyekhez a cselekvések vezetnek.

A narratíva megtestesültsége filozófiai perspektívából

Az Öböl-háború kontextusában nyilvánvalóan az is elképzelhető, hogy egyes irakiak szemében Hussein a „hős”, aki megmenti a világot a gonosz amerikai ideológiától és helyreállítja a rendet. A kuwaitiak számára Irak sokáig „segítő” volt politikai céljaik megvalósításában, de valójában visszaéltek a helyzetükkel és olyan dolgokat követtek el az iraki nép ellen, amik miatt azok joggal szomjazhattak bosszúra. A gondolkodás narratív természetét az az egzisztencia filozófiából jól ismert állítást látszik alátámasztani, miszerint nincs abszolút igazság, csak igazságok vannak, melyek moralitás dimenzióját narratívák tartalmazzák. Ugyanarra az eseménysorozatra tekinthetünk más-más aspektusból, értelmezhetjük különböző narratívákkal, aminek eredménye az, hogy más lesz az Igazság.

Ez a relativista felfogás egyesül Mark Johnsonnál a narratíva megtestesültségének elméletével⁸. Johnson a morális döntéshozás folyamatait (*moral deliberation*) a fentebb kifejtett agyi szimulációs elméletek keretében értelmezi, könyvében a kortárs kognitív tudomány és a morálfilozófia között nyit párbeszédet. Johnson a morális szabályokat az ember mint komplex, világot felfedező, a világ tárgyait és eseményeit a létfenntartás érdekében folyamatosan értékelni kénytelen élőlény mivoltával kapcsolja össze, naturalista szemléletével a morális ítéleteket forrását a testben keresi. Johnson szerint az ember célja mindig a jóllét (*well-being*) elősegítése és csökkenésének elkerülése, ez motivál minket akkor is, amikor testi szinten akarjuk elkerülni homeosztázisunk felborulását, mondjuk egy romlott étel elfogyasztásával és akkor is, amikor a morálisan „romlott” embereket elkülönítjük a többi embertől, szociokulturális homeosztázisunk védelmében, melyben egy „romlott ember” végső soron testi homeosztázisunkat fenyegeti. Mindez azt jelenti, hogy a morális igazságok forrása végső soron maga a test.

Szeretném felhívni a figyelmet ama tudatfilozófiai kutatási irányra, amely a megtestesült kogníció hipotézisen belül értelmezett narratív elméműködést az Én-tudat kialakulásának teoretikus vizsgálatával köti össze (Menary, 2005; Gallagher, 2006) A fő filozófiatörténeti hivatkozási pont ennek kifejtésében Dennett, *Self as a Center of Narrative Gravity* (1992) című cikke, valamint Hans Vaihinger „mintha” filozófiája (1925). A mentális fikcionalizmus, és a narratív elméműködés megtestesült, agyi szimulációjának elméleti összeolvasztása olyan Én-értelmezést tesz lehetővé, ahol az Én történetek, szituációk, motivációs narratívák segítségével érti meg a körülötte lévő eseményeket és egyben önmagát. A narratív, vagy ahogy Damasio hívja, önéletrajzi (*autobiographical*) Én és az agyi, vagy mentális szimuláció elmélete együtt lehetővé teszik, hogy az Én, mint narratív konstrukció a körülötte és benne zajló eseményeket a narratív képzelés (*narrative imagination*) szenzomotoros érintettségével az érzetek, az érzések és érzelmek segítségével újra és újra megélje, továbbá hogy önmagát egy lehetséges jövőben elképzelje és szintén érzetek segítségével megélje e jövőbeli állapotot.

A Vaihinger-féle fikcionalista *mintha filozófia* és a kognitív tudomány agyi szimulációra épülő „mintha testi körök”⁹ elméletének összeolvasztása új aspektust kínál az Éntudat tudományos vizsgálatának. Daniel Dennett (1992) szerint az Én, mint a narratív gravitáció központja (vagy súlypontja) pusztán absztrakció. A megtestesült kogníció hipotézis filozófusa, Richard Menary (2005) említi azt a hasonlatot Dennett Énjével kapcsolatban, hogy olyan, mint egy nyúl, ami az emberi gondolkodás narratívisztikus tevékenysége által előbújik a kalapból. E „nyúl” pusztán fikció, nincsen realitása és oksági erővel sem bír. A megtestesült kogníció hipotézisen belül értelmezett narratívisztikus gondolkodás, mint az Én kialakulását leíró teória szemszögéből azonban az Ént létrehozó autobiografikus narratívákat a test – világ interakció alapú, nonverbális narratívák alapozzák meg, ezáltal a narratívák megtestesültek¹⁰. Ez utóbbiak megtestesült volta miatt a test bekerül az Ént

konstituáló narratív rendszerbe, a testtel együtt pedig beemelődnek az érzelmek és a szenzomotoros rendszer is. Abban a mentális térben, amiben a narratívák szimulációja, Turner szavaival élve a „narratív képzelés” zajlik, – mint már említettük – minden egyes narratíva egy olyan lehetséges, de nem „befejezett” világ szimulációja, aminek megtapasztalása érzetekkel, érzelmekkel jár, ilyen szempontból az autobiografikus narratívák fenomenológiai értelemben megélték (*lived*)¹¹.

Összegzés

Írásomban azt szerettem volna bemutatni, hogy a megtestesült kogníció hipotézis kontextusában, ahol is az értelem elválaszthatatlan a testtől, a narratívák megtestesültségének kitüntetett szerepe van az emberi döntéshozásban. A testi rendszerekben fellelhető érzetek és érzelmek nélkül képtelenek vagyunk megítélni, vagy legalábbis megvizsgálni, hogy egy narratíva forgatókönyvének beteljesülése milyen jövőbeli mentális állapothoz vezet. A feltételezett jövőbeli állapot érzete egy mentális, konstrukciós eljárás eredménye, melyben különböző érzeteket predesztináló forgatókönyvek versengenek mentális térben, agyi szimuláció útján.

George Lakoff eredményesen alkalmazta a gyakorlatban a megtestesült narratívák elméletét az emberi döntéshozás természetének jobb megismerése érdekében, amiről számos könyve tanúskodik. Kognitív nyelvészetre támaszkodó módszereit tanulmányozva nem csak az egész közösség életét befolyásoló döntések eseteit láthatjuk új megvilágításban, hanem személyes életünkben is észrevehetjük a narratívák erejét, amik a tudatosság háttéréből befolyásolják identitásunkat, világnézetünket, viselkedésünket és döntéseinket. Az emberi döntéshozásban mindezek alapján a test, pontosabban az elme *megtestesültsége* kulcsszerepet játszik, legyen szó akár események megítéléséről, vagy saját, személyes életünket érintő döntésekről.

Irodalomjegyzék

- Brooks, Rodney (2003): *Flesh and Machines*. Vintage.
- Bruner, Jerome (2001): A gondolkodás két formája. In László János – Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák* 5, 27–59. Kijárat Kiadó.
- Bruner, Jerome – Lucariello, Joan (2001): „A világ narratív újratemtése a monológban.” In László János – Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák* 5, 131–157. Kijárat Kiadó.
- Chemero, Anthony (2009): *Radical Embodied Cognitive Science*. A Bradford Book. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- Clark, Andy (1999): *A Megismerés Építőkövei*. Budapest: Osiris.
- Clark, Andy (1997): *Being There - Putting Brain, Body, and World Together Again*. The MIT Press.
- Damasio, Antonio (1996): *Descartes tévedése*. Ford.: Pléh Csaba. Aduprint Kiadó.
- Damasio, Antonio (2010): *Self Comes to Mind: Constructing The Conscious Brain*. William Heinemann.
- Damasio, Antonio (2000): *The Feeling of What Happens: Body, Emotion and the Making of Consciousness*. London: Vintage Books.
- Dennett, Daniel (1992): „The Self as a Center of Narrative Gravity”. In: F. Kessel, P. Cole, D. Johnson and H. D. Milton, eds, *Self and Consciousness: Multiple Perspectives*, Hillsdale, NJ: Erlbaum. DOI: [10.4324/9781315807652](https://doi.org/10.4324/9781315807652)
- Dennett, Daniel (1996): *Micsoda Elmék*. Ford.: Orosz István. Budapest: Kulturtrade.
- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark (2002): *The way we think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York, Basic Books.
- Fillmore, Charles (1985): Frames and the Semantics of Understanding. *Quaderni di Semantica* 6, 222–53.
- Gallagher, Shaun (2006): The narrative alternative to theory of mind. In Richard Menary (ed.) *Radical Enactivism: Intentionality, Phenomenology and Narrative* (223–29). Amsterdam: John Benjamins. DOI: [10.1075/ceb.2.15gal](https://doi.org/10.1075/ceb.2.15gal)

- Gallagher, Shaun – Zahavi, Dan (2008): *A fenomenológiai elme: Bevezetés az Elmevilózióba és a Kognitív Tudományba*. Lélekben Otthon Kiadó.
- Gallese, Vittorio – Lakoff, George (2005): The Brain's Concepts: The Role of Sensory-Motor System in Conceptual Knowledge. In *Cognitive Neuropsychology* 22 (3/4), 455–479. DOI: [10.1080/02643290442000310](https://doi.org/10.1080/02643290442000310)
- Grodal, Torben (2008): Elbeszélés, játék és szimuláció a digitális médiában. In Fenyvesi Kristóf, Kiss Miklós, Thomka Beáta (szerk.) *Narratívák* 7., 226–257. Budapest: Kijárat Kiadó
- Johnson, Mark (2007): *The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding*. The University of Chicago Press, Chicago & London. DOI: [10.7208/chicago/9780226026992.001.0001](https://doi.org/10.7208/chicago/9780226026992.001.0001)
- Johnson, Mark (1987): *The Body in the Mind*. The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Johnson, Mark (2014): *Morality for Humans: Ethical Understanding from the Perspective of Cognitive Science*. The University of Chicago Press, Chicago & London. DOI: [10.7208/chicago/9780226113548.001.0001](https://doi.org/10.7208/chicago/9780226113548.001.0001)
- Kövecses Zoltán (2005): *A Metafora*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka (2010): *Kognitív Nyelvészet*. Akadémiai Kiadó.
- Lakoff, George (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: [10.7208/chicago/9780226471013.001.0001](https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001)
- Lakoff, George (2008): *The Political Mind: A Cognitive Scientist's Guide to Your Brain and Its Politics*. New York: Penguin.
- Lakoff, George (2009): „The neural theory of metaphor.” In R. Gibbs (szerk.) *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press. DOI: [10.1017/cbo9780511816802.003](https://doi.org/10.1017/cbo9780511816802.003)
- Lakoff, George (2006): *Thinking Points – Communicating our American Values and Vision*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Lakoff, George - Mark Johnson (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, George - Mark Johnson (1999): *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- LeDoux, Joseph (1996): *The Emotional Brain*. Simon & Schuster Paperbacks.
- Menary, Richard (2008): Embodied Narratives. *Journal of Consciousness Studies*, 15 (6):63–84.
- Mérő László (2010): *Az érzelmek logikája*. Tericum Kiadó.
- Prinz, Jesse J. (2012): *The Conscious Brain: How Attention Engenders Experience*. Oxford University Press. DOI: [10.1093/acprof:oso/9780195314595.001.0001](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195314595.001.0001)
- Ramachandran, V. S. (2011): *The Tell-Tale Brain: A Neuroscientist's Quest for What Makes Us Human*. New York: W. W. Norton And Company.
- Rizzolatti, G. – Fadiga, L. – Fogassi, L. – Gallese, V. (1996): Premotor Cortex and the Recognition of Motor Actions. *Cognitive Brain Research*, 3, 131–141. DOI: [10.1016/0926-6410\(95\)00038-0](https://doi.org/10.1016/0926-6410(95)00038-0)
- Rowlands, Mark (2010): *The New Science of the Mind: From Extended Mind to Embodied Phenomenology*. A Bradford Book, The MIT Press. DOI: [10.7551/mitpress/9780262014557.001.0001](https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262014557.001.0001)
- Shapiro, Lawrence (2011): *Embodied Cognition*. London: Routledge.
- Talmy, Leonard (1988): Force Dynamics in Language and Cognition. In *Cognitive Science* 12(1):49–100. DOI: [10.1207/s15516709cog1201_2](https://doi.org/10.1207/s15516709cog1201_2)
- Tolcsvai Nagy Gábor (2013): *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Turner, Mark (1996): *The Literary Mind*. Oxford University Press. DOI: [10.1093/acprof:oso/9780195126679.001.0001](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195126679.001.0001)
- Vaihinger, Hans (1925): *The Philosophy of 'as-if'*. Martino Fine Books, 2009 (reprinted edition).
- Varela, Francisco J. - Thompson, Evan - Rosch, Eleanor (1991): *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. DOI: [10.7551/mitpress/9780262529365.001.0001](https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262529365.001.0001)
- Wilson, Margaret (2002): Six views of embodied cognition. In *Psychonomic Bulletin & Review*, 9 (4), 625–636. DOI: [10.3758/bf03196322](https://doi.org/10.3758/bf03196322)

Jegyzetek

¹ Az eredeti cikk 1991 január elsején jelent meg első tudományos cikk-ként az interneten.

² Lakoff főleg Minsky, Abelson, Goffmann, Fillmore elméleteire támaszkodik ennek kifejezésében. Lásd: Lakoff, 2008, pp. 248-252.

³ Az eredeti mű: Antonio Damasio (1994): *Descartes's Error*; G.P. Putam's Sons, New York. Jelen írásban a későbbi, Pléh Csaba által fordított, 1996-os magyar kiadást használom forrásként.

⁴ Valójában az értelem nem csupán „függ” az érzelmektől, hanem az érzelmek és egyéb testi rendszerek

konstitutív részei az elmeműködésnek. Az érzelmek és az értelem nem a kogníció különböző szintjei, melyek függhetnek egymástól, hanem a megtestesült kogníció aspektusai, mint ahogy a nyelv és a szenzomotoros rendszer is azok. A függés érve a megtestesült kogníció mellett filozófiai szempontból nem elég erős érv, sokkal erősebb a konstitúciós érv (Rowlands, 2010; Shapiro, 2011), ami szerint a tudatosságot – bizonyos feltételek mellett, mint pl. az ébrenlét, figyelem stb. – a kogníció egyes aspektusai – elmeműködés, nyelvhasználat, érzetek, érzelmek, „feelingek”, motoros rendszer stb. – együtt konstituálják.

⁵ Ramachandran, 2011, pp. 117-136.

⁶ Minderről részletesen lásd Antonio Damasio *As-if body loop* hipotézise: Damasio, 2010, pp. 101-104.

⁷ A képi séma Johnson nyelvezetében „image schema”. Az *image* leképeződést jelent, ami pontosabban kifejezi Johnson elméletét, hiszen arról van szó, hogy a külvilággal történő interakció leképeződik a neurális hálóban, mindebben pedig érintett a látáson kívül a hallás, a tapintás a mozgás stb. A képi séma fordításnál tehát nem semmiképpen sem mentá-

lis képre kell gondolnunk – bár e kifejezés ezt implikálja –, hanem a környezettel történő interakció összes neurális térképére. A magyar szakirodalomban azonban a kognitív nyelvészetben keresztül érkezett hazánkba e kifejezés, ahol következetesen a képi séma fordítás használatos, ezt tiszteletben tartva jelen írásban is eme fordítás szerepel.

⁸ Lásd bővebben: Mark Johnson (2014): *Morality for Humans – Ethical Understanding from the Perspective of Cognitive Science*. The University of Chicago Press, Chicago & London.

⁹ Lásd: “As-if body loop” – az agyi szimuláció tárgyulásánál került bővebb kifejtésre.

¹⁰ A fentebb említett konceptualizációs hipotézis pedig a verbális és nonverbális narratívák közti folytonosság mellett sorakoztat fel érveket és empirikus bizonyítékokat.

¹¹ Hozzá kell tenni, hogy a fenomenális Ént az érzetek és érzelmek világból származtatni rendkívül inspiratív, ám vitatható elmélet, lásd: Prinz, 2012, pp. 223-233.